

תולדות האותיות מנצפ"ך וקביעת זמן היכתבן של מגילות מדבר יהודה

בראש

ג. ג. טורטסיני

במאמרי המפורט בשם "מנצפ"ך צופים אמורים, תולדות האותיות מנצפ"ך וחסיבותן לקורות נוסח המקרא, שנתפרסם בעברית לראשונה נלסון ג' (ת"ש, 98 — 118¹), וכעבור כמה שנים כונס אגב שניי עיבוד כפרק בספריו "הלשון והספר" א', עמ' 10 — 31, הבאת מעדויות כתובות ומדברי חכמים על תולדות האותיות ההפולות מנצפ"ך בימי חורבן הבית השני ובתקופת התנאים הראשונים, שיש ללמידה גם לימוד חשוב על מועד קביעתו של נוסח המקרא בכלל. בתוך שאר הדברים אמרתי באלו:

"כידוע אין צורות כפולות לאותיות לא בכתב העברי העתיק, הידוע לנו מן הכתובות, ולא בכתב הארמי של תקופת הבית הראשון, של זמן הגלות ושל מאות שנים אחרי שיבת הגולים. לעומת זאת מראה הנוסח המוטורי של כתבי הקודש שיטה קבועה, שיטה שאין בה כמעט כל יוצא מן הכלל, של שימוש צורות שונות לחמש האותיות מנצפ"ך לפי עמדתן במללה. והנה הבדל זה, של כפילות האותיות לעומת אחידותן הקדומה, אין בו משפט היילוףאות קדומות בצורות אחרות בלבד, אלא שניי ענייני בו לגבי הנוסח הקדום, אשר בו לא נמצאו צורות כפולות כלל. נדמה לך, שאთם האנשים, שהחליפו אותן קדימה אחת פעמי בזורה זו ופעם בזורה אחרת, לא יכלו לעשות זאת אלא לפני קביעה סופית של נוסח מהיבר אחד; כי אחרי קביעת הנוסח הסופי הזה לא העו שום אדם לשנות את הכתב במקלים הבודדים, שהנוסח שלנו נטה בהם מן החוקים הקבועים של מנצפ"ך: בישעה ט. ו. : לפרטה, במ"מ סופית סתומה באמצע התייה; בначמיה ב. י"ג: אשר ה"מ פרוץ, במ"מ פתוחה בסוף התייה. אמנם אפשר לדמות, שגם אחרי קביעת הנוסח השתנו צורות האותיות כשעל עצמן, עד שהגיעו לאופיין ה"מורי בע". אבל הבדיקה עניינית זו, הקובעת צורות שונות במקומות אותן שווה בכל המקרים, היא לא יכולה להיעשות לכוארה אלא לפני קביעת נוסח סופי. ועל כן נראה לך, שיש כאן ממש נתונים מועד, אשר אך אחריו נקבע הנוסח הזה".

ושקשר ענייני זה בין קביעת כללי האותיות מנצפ"ך לקביעת נוסחו של

1) הוא נדפס בלוויית בכרך האחרון והכולל של הירחון לתולדות היהודים ומדעי יהדות (MGWJ), שרך סיפורים שונים ממנו ניצלו מן השמד הנאצי.

המקרא בולט ביותר לגביו שתי צורות המ"מ, שטיב השינוי ^{שבחן} אינו ניתן להתבادر בשום פנים כתוצאה של התפתחות טبيعית, כפי שאפשר להסביר את כפילות צורתן של האותיות נצפ"ר. שהרי האותיות נצפ"ר שנבדלו לכפופין ופושטין — כלשון חז"ל — לפי מקומן בתיבה²⁾, שתי צורותיהן מסתברות בטבען: נצפ"כ הcpfופין מסתמיות בכו תחתי, הפונה לצד שמאל, והוא ההולם את מקומן באמצעות התיבה וביחסו לאותיות שלאחריהן, ואילו וצח"ד הפשוטין, אין בהן קו היבור ובאותן הן בסוף התיבה. לא כן אותן מ"ט בשתי צורותיה, שגם בדףוון הסופי וגם בכל שלבי התפתחותן שתיהן מסתמיות בכו תחתי הנמשך לצד שמאל, ככלומר שתיהן לפיطبعן אמצעיותן ולא סופיות, וכמבוואר במאמרי הנ"ל³⁾ אין ההבדל שביניהן אלא בדרך כתיבת אותן שכתבו אותה או בבת אחת, בזווית כפולה (או אף פשוטה) בראשה, ומכאן למטה ושוב לשמאלי, והיא המ"ט הפתוחה, או שכתבו קו אופקי כפוף מלפני מטה מצד ימין והוסיפו עליו קו זקור חוצה משמאלי, והוא שנהפק לקו הסתום של המ"ט הסתום. ובאותה דרך התפתחה, למשל, גם צורת הסמ"ח,

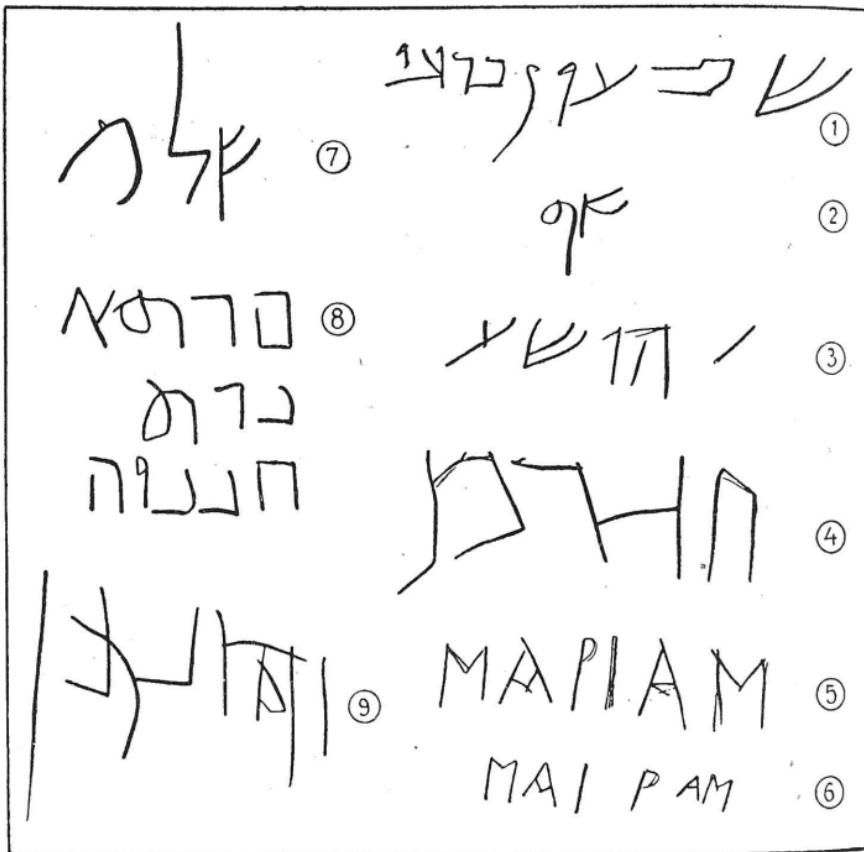
אלא שמנעה לא נשמרה בכתבונו אלא צורה אחת בלבד, הצורה הסתומה. כפילות זו של צורות המ"מ איננה אפוא תוצאה של תהליכי טבעי, אלא של קביעה על-פי החלטה מכונית. ובאמת מעדים המקורות התלמודיים בפירוש על כך, שנקבע שימוש זה על-פי החלטת החכמים. ורק מושם שלא יכולו להניח שכאילו נקבע כאן דבר בניגוד למסורת, הגינו שבודאי נהג שימוש זה כהלכה למשה מסיני, אלא שנשכח ועל-כן היה צורך לשוב ולסייע אותו, ונתנו סימן לקדמתו בסדר צירופן של האותיות, שיוצאות מן המלים מן צף, ככלומר כפילות הצורות מוצאה מידי משה צופה ישראל ונביאו. קביעה זו של "פתחין באמצעות תיבה, סתוםין בסוף תיבה" מיוחתת במקורות התלמודיים⁴⁾ לימי נועריהם של ר' אלעזר, ר' יהושע ור' עקיבא, וא' בראשית המאה השנייה לספה"נ; ומועד זה מקוים גם על-ידי מאמריהם אחרים, כגון "תורת הראשונים לא הייתה מ"מ שלham סתום וכו'", או במה שנאמר על אנשי ירושלים שהיו כתובים ירושלים ירושימה ולא היו מקפידים", וגם על-ידי הידיעות על ספר תורה שבכניתה דסויروس ברומי שהיתה כתוב בו: יוממותי (בראשית כז, ב), ואקברה שם (שם מג, טו), ולקח הכהן מדם (ויקרא ה-

(2) אבל עי' גם על כך בהמשך.

(3) ועי' בציור ב', עמ' 18.

(4) עי' במאמרי הנ"ל.

לד), ולא אביתם (דברים א, כו), וירשו גם הם (שם ג, ב), הכל במ"מ פתוחה בסוף תיבת, ועוד. ונוהג להשיב זה של שימוש במ"מ פתוחה או סתום מקיים גם על-ידי כתובות תחם גור והכתובות המרובות שעל הגלוסקמאות מן המאה הראשונה לפסה"ג ואחריה, המבאות במאמרי, שבהן באה מ"מ פתוחה בסופי תיבות (שלום, שלם, תחם) ומ"מ סתום באמצעות תיבות (טמי, סרתה, טטע) ועוד. ועי' ציור א.

ציור א

מכאן שלפחות שתי צורות המ"מ שימושן הקבוע לפי מקומת של האות בתיבה מיסוד על קביעה שכוננה על פי החלטת תנאים, קביעה שזמננה בראשית המאה השניה לפסה"ג.

והנה על כל הידיעות שבידנו בעניין תולדות האותיות הכפולות בכתב העברי המסורי, נוסף בשנים האחרונות חומר חדש ומאוף לרוב מתוך

המגילות, שנתגלו במערה במדבר יהודה. עדין דעתות החוקרים חלוקות בבעית זmanın של מגילות אלוה, זמן כתיבתן או העתקתן בטפסים שבידנו, וכןן חיבורן שאפשר שהוא קדום יותר, כפי שקדום הרבה יותר זמנה של שרידי ספר ויקרא (עי' ל�מן⁴) וזמןה של מגילת ישעיה א' (השלמה בידנו והשונה מנוסח המסורת)⁵ ושל שרידי מגילת ישעיה ב' (המתאימה בדרך כלל לנוסח המסורת)⁶; ולפי שעה אף לא נתפרסמו שרידי כל המגילות בשלמותם. על כל פנים בrho, כי לפניו תעודות חשובות מאוד וקדומות גם בתוכנן וגט בכתבן, ויש ללמוד מהן גם על דרכי התפתחותו של שימוש האותיות מנצפ"ך בכתופולות; ועزم קביעה דרכי הכתב של אותיות אמצעיות וסופיות במגילות אלו היא מבחן חשוב, ולדעתו מבחון מכريع, בדיעו על זמן היכתבן של המגילות, אם אך תועמד בעית האותיות מנצפ"ך בראיה נכונה ומכוננת.

במגילות של מדבר יהודה אין שימוש האותיות מנצפ"ך, ושל שתי צורות המ"ם בתוכן, אחד. לפניו אוסף של ספרים או של שרידי ספרים — אוסף לשם ספרייה או לשם גנזה — שנכתבו בזמנים שונים — בדרך שנาง בכל אוסף ספרים. ובעיקר עליינו להבחין בין שלוש קבוצות אלה, השונות בדרכי הכתב ובזמן כתיבתן: א) שרידי ספר ויקרא, שכתבם הוא דרגה בהתפתחות של הכתב העברי הקדום, בקירוב לכתב השומרוני שנולד ממש מדרגה כזו⁷; ב) קבוצה המכילה את מגילת ישעיה א' ואת מגילת סרך היחד⁸ (וגם ביןיהם הבדלים שידובר עלייו בהמשך); ג) קבוצה אחרת של מגילות, המכילה את מגילת ישעיה ב', מגילת פשר חבקוק⁹, מגילת ההודיות¹⁰, ומגילת מלחת בני האור והחושך¹¹.

מגילות הקבוצה השלישית, האותיות מנצפ"ך שהן כתובות בכל הפרטים לפי קביעה אחרונה זו של המסורת, שנקבעה על ידי החכמים בראשית המאה השניה לספה"נ: נצפ"ך כפוףין ומ"ם פתוחה בראש תיבתה ובאמצעيتها.

(4) עי' א. ל. סוקנייק, מגילות גנוות, מתוך גנזה קדומה שנמצאה במדבר יהודה, סקירה שנייה, לוח XII ולקמן לוח א.

(5) עי' Millar Burrows, *The Dead Sea Scrolls of St. Marks Monastery*, Vol. I, Plate I-LIV.

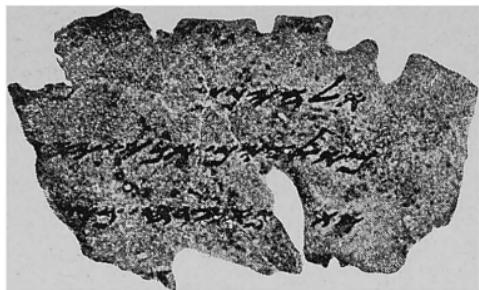
(6) עי' סוקנייק, שם, לוח XVII.

(7) עי' XI-XI Burrows, Vol. II, Plate I-XI.

(8) Burrows, Vol. I, Plate LV-LXI.

(9) עי' סוקנייק, שם, לוחות VII-X.

(10) עי' סוקנייק, שם, לוח XI.

ויקרא יט, לא-לדר

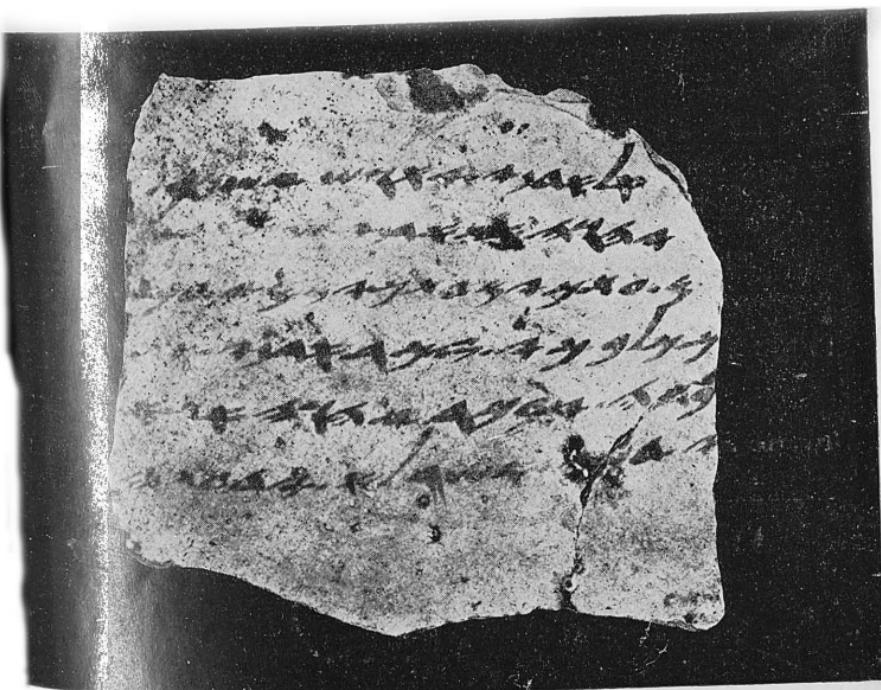
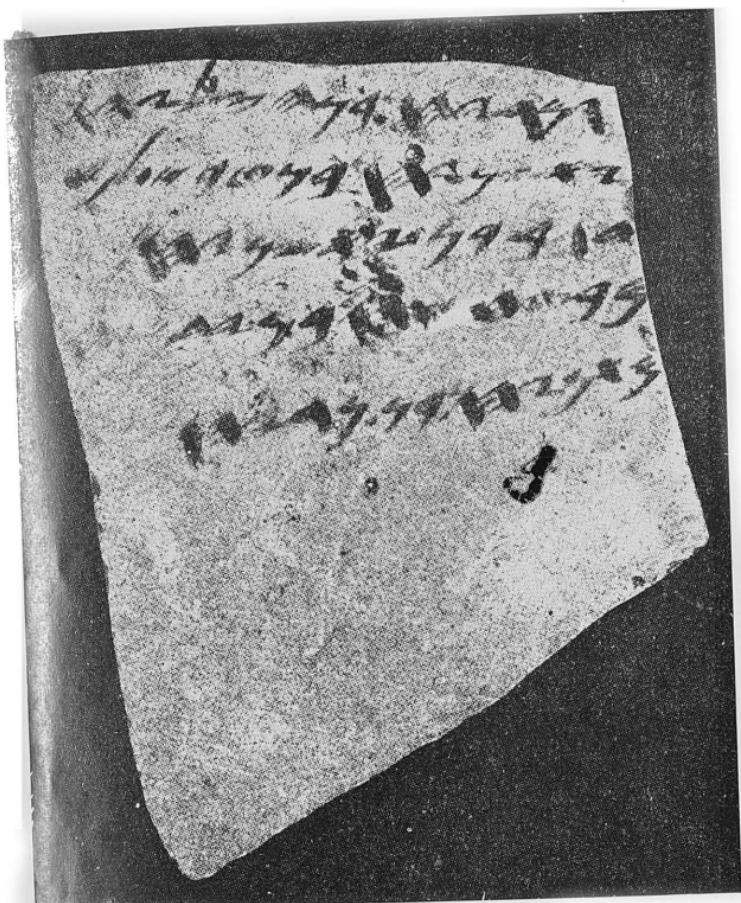

ויקרא כ, כ-כג

ויקרא כא, כד-ככ, ג

קטעים מס' ויקרא שנמצאו עם חפירת מערת הגניזה
[למאמרו של נ. ה. טור-סיני]

ורק בסוף תיבת נצפ"ר פשוטים ומ"מ סתום. אין אפוא כל ספק, שנכתבו מגילות אלו לא רק אחרי קביעה החכמים אלא אף אחרי השליטה הגמורה של קביעה זו, ואפילו לאחר שכבר נעשו כללים אלו להרגל, שהכתוב כותב לפניו בשיגורה ולא פקופק. ובקביעת זמנה של מגילות אל, שהן המאותות שבסכל המגילות שנמצאו במדבר יהודה, נקבע בהחלט גם זמן איסופן של המגילות האלה במערה. איסוף זה לא היה יכול להסתיים אלא, לכל המוקדם, בידי מלחת בר כוכבא, ואפרעלא-פי שזמן חיבורן של המגילות האלה, אף של המאותות בזמן כתיבתן, אפשר שהייתה קדום הרבה יותר, אין לייחס שום קיעה היסטורית על תקופה קודמת יותר להבאת המגילות האלה לתוך המערה. הספרייה או הגניזה, בבחינת ספרייה או בבחינת גניזה, מאוחרת היא למועד קביעתו של שימוש הנצפ"ר, ובבדיקה יתר המגילות תומסיק וחוכה לכך, כי שימוש הצורות ההפולות לא בא בדרך התפתחות טبيعית איטית, אלא מتوزע קביעה שיסודה בהחלטת החכמים, שבודאי קדמו לה יונים ושיקולים עד שהגיעו חז"ל להחלטה סופית מחייבת. ועדות מובהקת לכך, שבקבוצת המגילות השלישית לפניינו תעודות מסורתיות, הכתובות על-פי כללים אלו שנקבעו סופית על-ידי התנאים, היא מגילת ישעיה ב', שלא זו בלבד שהיא מקפידה על הבדלי הצורה של אותיות הנצפ"ר אלא היא גם כתובה בנוסח מדויק זה שנקבע במסורת. ומהן אותן אותיות הנצפ"ר בו, וחילוף הדברים במגילת ישעיה א', העומדת מחוץ לקביעה המסורתית, וגם דרכי הנצפ"ר וגם פרטיה הנוסח במגילה זו עדין שונים הם מן הנוסח והכתב המסורתית.

ומהו מצב האותיות הנצפ"ר בקבוצה זו של מגילת ישעיה א' ומגילת סדר היחד, שנכתבו על כל פנים לפני השלטת הסופית של כלל האותיות האמציאות והסופיות? גם במגילות אלו נהוג ההבדל המסורתי באותיות נון ומ"ם, ושימושן של הנון' ההפופה והפשטה ושל המ"ם הפתוחה, והסתומה הוא בעיקרו זה שנקבע אחר כך לכל האותיות ההפולות: נון' כפופה למ"ם פתוחה בראשי תיבות ובאמציאות, ונון' פשטה ומ"ם סתום בסופי זכות, ואין השינויים מכלל זה אלא שינויים בתפישת המושג "סוף תיבת". זה, למשל, כתוב במגילת ישעיה א': "עַמְּ כָּבֵד עֹזֹן (מגילת ישעיה א') אֶ, עַמְּ עוֹמֶד (א', י), אֶם יִהְיוֹ (א', יח), אֶם תָּאָבוּ (א', יט) וככ"ם תוויה, וטעמו של דבר, שכותב המגילה ראה תיבות אלו כדבוקות לתיבות

שאחריהן, שהן קשורות אליהן בסミニות או בקשר תחבירי החוק אחר. וכן כותב גם בעל "פְּשָׁר חֶבְקוֹק"¹²), השיק לפי הלוותנו לקבוצת המגילות השלישי, במקומ אחד, "בִּיוֹם הַמִּשְׁפְּט", ממש כמו שונמצאו שרידי שימוש כזה בספר סוירוס ברומי כגון "יום מותה" (עי' לעיל עמ' 6), ואין זו אלא עדות לנוהג קודם, שהכותב לא דיק לתקן לפי הכללים החדשניים. אף אין לראות شيئا מן הכלל בשימוש המ"ם הפתוחה בישעיה כת, טז: "אם כחם (כד!) היוצר יחשב", שהרי כאן טעה המעתיק וכותב "כחם" במקום "כחמר" שבנוסף המסורת. וגם הכתוב "אתמה, כולמה, וחמודיהם, ועדיהם" ועודומה, השכיח במגילות אלו, במקומות "אתם, כלם, וחמודיהם, ועדיהם" וכו', אינו מעיד על חילופי כתיב במ"ם פתוחה וסתומה, כאמור חז"ל על אנשי ירושלים, שכתו ירושלים — ירושימה ולא היו מקפידים, אלא על מבטא שונה, שכן אתה מוצא בהן גם סיומים כגון "כתה, תה" במקום ד, ת, שבנוסף המקובל, ואשר למגילות סרך היה, הרי אין בה אף סטייה קטנה זו מן הכלל הקבוע בשימוש מ"ם וננו"ן לצורותיהן המסורתיות. עד כאן מתאימות דרכי האותיות האלה בעיקרן לשימוש המסורתני, ועוד ידובר לכאן על עובדה זו ומשמעותה, ועל ההבדל הקטן שבין דרכי שתי המגילות עצמן לגבי שתי אותיות אלו.

ואולם שאר אותיות מנצף"ך, היינו האותיות כפ"ץ, אין מהן בקבוצה זו של המגילות אלא הצורות ההפופות בלבד הבאות גם במילים כגון: כספה, סבאק (ישעיה א', כב) עליק, סיגיך, בדיליך, שופטיך (א, כה—כו) או: מועף (ת, כג) נחליף (ט, ט), ושרף מעופף, כתף (ל, ו), או: אמוץ (א, א), הארץ (א, ב), חמוץ (א, יז), ועוד ועוד. וכן במגילת סרך היחד: המילים בארץ (לוח א, 6), ולהתהלך (שם שורה 8), חושך (10), בסרך (16), ומצרף (17) וכו', כתובות בכ"ת, פ"א, וצד"י כפופות, כבאמצע המלה, אלא שלרוב האות שבסוף המלה גדולה מזו שבאמצע, משום שהכותב, בהפסק בין המילים, מקדים לכתיבתה יתר זמן ויתר דיקוק.

מה טעמן של עובדות אלו? הן מתבאות לנו מן התעודת הקדומה ביותר שבמגילות, משרידי ספר ויקרא, שתצלום נתון בלוח 11A שבסקירה השנייה של א. ל. סוקניק, ושכתבם הוא המשך להתפתחותו של הכתב העברי הארץ-ישראלית הקדום בקרוב לכתב השומרוני. בשירדיים אלו אי, כמובן אותיות כפולות כלל, כמו שאין אותיות כפולות בכלל ההתפתחות הכתב

העברי והארמי עד תקופת הפפирוסים המצריים מראשית הבית השני. אבל צורות האותיות כ"ף, מ"מ, צדיי (עי' שם במלים: אלהיכם, מלאהיך, מכלכם, הארץ) כולן כפופות זו, בכו תחתו לצד שמאל, ומ"מ פתוחה באח תמיד גם בסוף תיבת, ואין ספק שכותב זה הייתה משמשת גם פ"א כפופה בכל מקום. וכיוצא בזה אתה מוצא בכתב השומרוני¹³), שם"מ פתוחה, אמצעית, וכ"ף ופ"א וצדדיי כפופות באות בו בכל מקום, בין בראשי תיבות בין בסופי תיבות ובאמצעותן. הווה אומר, שגם האותיות פ"א, צדיי, כ"ף על הנזון ידוע בהמשך) נגנו בני הארץ לכטבנן בצורות כפופות בלבד, בדרך שפשטה הצורה הקפופה באותיות בי"ת, גימ"ל וגם סמ"ך (כמובן לעיל עמי 6 למעלה), ולא רק במקום שהוברו אותיות אלו לאות שאחריהן, מתוך התיבה, אלא בכלל, מתוך נטיית הכותב לא להרים את קולמוסו מעלה הקלף בטרם המשיך לכטב מה שבא אחרי האות, בין באותה תיבת ובין בתיבה שלאחריה. ואם הונגן לבסוף בישראל להשתמש בשתי צורות שונות, אחת כפופה שנגהה בארץ, ואחת פשוטה, שנלמדה מקורות אחרים, וליהיד את מקומה של הצורה האתת באמצע התיבה ושל האחרת בסוף התיבה, אין זו אלא קביעה בכוננה, ולא תוצאה של התפתחות טبيعית. היו לנגד עיני התנאים גם כתבייד קדומים, ולדעתי היו בידיים גם כתבייד שהעלו ابوותינו עמהם מbabel והם נשמרו בעוזה, ובכתבייד אלה נגנו כ"ף, פ"א וצדדיי פשוטות בלבד, בעוד שבכתבייד מארץ ישראל השתלטה הצורה הקפופה של אותיות אלו; וכשם שביקשו לקיים בכתב העברי את שתי הצורות של המ"מ, ולתכלית זו קבעו מקום אחד למ"מ הפתוחה ומקום אחר למ"מ הסתום, כפי שהראינו למעלה, כך קבעו את השימוש של כ"ף, פ"א, צדיי הkopofot והפושטות, כדי לקיים גם את הצורה האחרת של אותיות אלה השונה מן הנוגג הארץ-ישראל, שמצויה בכתבבייד מקודשים אחרים, שהיה בدهה הייתה משמשת שם, בדרך שהיא משמשת בכתב העברי-ארמי הקדום ואף בפפирוסים מבבמצרים. והוא הדין לנזון ההפולה, שגם בה אין הבדל "טبيعي" בין הצורה הפשוטה והкопפה. בכתובות לכיש, שהן מסווג ימי הבית הראשון, אנו רואים שבאותה תקופה כבר התפתחו שתי צורות הנזון, אחת פשוטה ואחת קופפה, והן שימשו לאUPI הבדל של אמצע תיבת וסוף תיבת, אלא לפי נטיית הסופרים, בשימוש חופשי לגמל. במכתבים 3, 4 ו-6 של תעוזות לכיש¹⁴) משמשת בכל מקום נזון קטנה, קופפה לצד שמאל. ואילו

(13) עי' באلف-בית השומרוני, הנition בצייר ג', עמ' 13. (14) עי' לוח ב.

בתעדודה מספר 1, למשל, נוהגת נו"ן קדומה, פשוטה, בין באמצע תיבת, כגון בשמות: יאוזינה מתניתה, נריהו, ובין בסוף תיבת, במלחה 'בָּן', אפילו במקום שהושמה נקודה מפרידה אחר מליה קצחה זו. ואמנם מובן שאין גם צורה זו של נו"ן קטנה וכפופה אלא צורה רחוטה שהתחفتה מן הנו"ן הפושא והגדולה, אלא שגט כאן דחקה בארץ-ישראל הצורה הכפופה את הפושא והגדולה, עד שנעלמה זו כמעט. ואולם מאחר שמצוות לسفرים שנשагה בהם נו"ן כפופה בלבד, מצאו החכמים ספרים קודמים, שהשתמשו בצורה הפושא של הנו"ן, ביקשו לקיים גם צורה זו וקבעו לה מקום בסוף התיבת, וכך שקבעו מקום לצורות הנדריות האחרות.

והנה אף תהליך זה של קביעת מקום הצורה הנדריה בסוף תיבת על ידי החכמים לא נסתiens בבת אחת, אלא לאחר דיון ממושך ושלבים שלבים. ראשונה נקבעו שתי צורות למ"מ ולנו"ן, ורמו לקדמות כפילותה. של צורת המ"מ אתה מוצא במאמר חז"ל, שבדברם על הקביעת הסופית אינם מזכירים אלא אותן זו בלבד: "מהוה הו ולא הו ידע, כי באמצע תיבת והי בסוף תיבת, ואתו צופים ותקינו: פתו חין באמצע תיבת וסתומין בסוף תיבת" (מגילה ב' ע"ב). מ"מ וננו"ן בלבד נקבעו ראשונה בצורתיהן הכלולות, וקביעה ראשונה זו היא המשתקפת במגילת יעשה א' ובמגילת סרך היחד, שאין בהן כפ"ץ אחריות אלא כפופות בלבד. גם מגילות אלו וכתיhn, קביעת מכונות ביסודן, קביעת חכמים, שעלייה מסורת המסורת התלמודית על כמה הנאים מראשית המאה השניה; ועל כן אפילו מגילות אלו, הקדומות ביותר, אי אפשר שקדמה כתיבתן לראשית המאה השניה, ורק אחר כך רואו שהחכמים להוסיפה ולקבועו אותה הלה ג גבי כפ"ץ, וכי לחת תוקף להכרעתם זו, השתמשו בדרך: מן צפָּך, כלומר כל אלה ניתנו מן הצופה שלך, מששה רבינו, ועלינו לקיים את قولן. ודרגה זו של ההכרעה הסופית ושל השליטה היא המשתקפת בשאר המגילות, שזמן כתיבתן ואיסופן בתוך מערת המדבר מאוחר הוא משל מגילת יעשה א' ומגילת סרך היחד.

ואשר לתולדות האותיות מנצפ"ך בכלל, יש ללמידה מגילות המגילות, בהשוואה לעדותם של הכתובות ושל הכתב השומרוני, שטעות היהת בידינו אף כשהיינו סבורים, שההבדל בין האותיות הפושאות והכפופות של נצפ"ך יסודן בהתחפות טבעיות. גם הנו, כמו למ"מ הפתוחה והסתומה, כפילות צוותן נקבעה בכוונה תחילתה על ידי החכמים, שרצו לקיים גם את הכתב בצורתו שהתחفتה בישראל, וגם את הצורות האחרות שמצאו אותו בכתב ייד הקיים

מים שהיו בעזורה, ובזה קבעו דרכי כתיב מיוחדות לישראל, שהן שונות מדרכי הפתוחות של שאר ענפי הכתב הארמי, שהלכו בדרכים משליהם. והכרעה זו בקביעת כללים סופיים לאותיות הכפולות כרוכה בעצם קביעת הנוסח המסורתית של התנ"ך. מקום שאין אליו מנצח"ך נשמרם, אף גוסח המסורתי של כתבי הקודש אינו נשמר, ומקום שהוא מוצאים את הנוסח המקורי, גם מנצח"ך הcpfoin והփוטין, הפתוחין והסתומין, קבועות הן לכל דיקון.

shoreiot	א	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	כ	ל	מ	נ	ס	ע	פ	צ	ק	ר	ש	ת
א	א	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	כ	ל	מ	נ	ס	ע	פ	צ	ק	ר	ש	ת
ב	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	כ	ל	מ	נ	ס	ע	פ	צ	ק	ר	ש	ת	
ג	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	כ	ל	מ	נ	ס	ע	פ	צ	ק	ר	ש	ת		
ד	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	כ	ל	מ	נ	ס	ע	פ	צ	ק	ר	ש	ת			
ה	ה	ו	ז	ח	ט	י	כ	ל	מ	נ	ס	ע	פ	צ	ק	ר	ש	ת				
ו	ו	ז	ח	ט	י	כ	ל	מ	נ	ס	ע	פ	צ	ק	ר	ש	ת					
ז	ז	ח	ט	י	כ	ל	מ	נ	ס	ע	פ	צ	ק	ר	ש	ת						
ח	ח	ט	י	כ	ל	מ	נ	ס	ע	פ	צ	ק	ר	ש	ת							
ט	ט	י	כ	ל	מ	נ	ס	ע	פ	צ	ק	ר	ש	ת								
י	י	כ	ל	מ	נ	ס	ע	פ	צ	ק	ר	ש	ת									
כ	כ	ל	מ	נ	ס	ע	פ	צ	ק	ר	ש	ת										
ל	ל	מ	נ	ס	ע	פ	צ	ק	ר	ש	ת											
מ	מ	נ	ס	ע	פ	צ	ק	ר	ש	ת												
נ	נ	ס	ע	פ	צ	ק	ר	ש	ת													
ס	ס	ע	פ	צ	ק	ר	ש	ת														
ע	ע	פ	צ	ק	ר	ש	ת															
פ	פ	צ	ק	ר	ש	ת																
צ	צ	ק	ר	ש	ת																	
ק	ק	ר	ש	ת																		
ר	ר	ש	ת																			
ש	ש	ת																				
ת	ת																					

ציור ג.
הכתב השומרוני

מ"ם קדומה :

בפפירושים :

מ"ם פתוחה :

מ"ם סתומה :

סמ"ך קדומה :

בכתובות תימא :

בפפירושים :

בגלו סקמות :

ציור ב.

התפתחות האותיות
מ"ם וסמ"ך